

Tatu Ollikainen

Lapinlahden seurakunnan alkuvaiheita

Julkaistu 3.7.2021 pdf-tiedostona Lapinlahti-Seuran nettisivuilla <https://kotiseudut.fi/lapinlahtiseura> > Historiaa ja nykypäivää > Kirkonkyläkirjahanke.

Kannen kuva

Onkivesi ympäristöineen vuodelta 1849 olevassa lisalmen kihlakunnan kartassa. Siinä näkyy nykyisen kirkonkylän kohdalla merkintä "Lapinlaks Bönehus", Lapinlahden saarnahuone.
(Kansallisarkisto, digitoidut aineistot. 1849_Karta_öfver_Idensalmi_härad_af_Kuopio_län.) .

Lapinlahden seurakunnan alkuvaiheita

Seurakuntaelämän varhaisvaiheita

Esityksessä tarkastellaan vuosia 1771-1847 eli aikakautta ennen Lapinlahden oman kappelikunnan perustamista. Tietoja on poimittu Iisalmen maaseurakunnassa pidetyistä pitäjänkokousten pöytäkirjoista. Lisävalaistusta on valikoiden haettu muista lähteistä. Huomiota on kiinnitetty etenkin Ollikkalan tulevan kehityksen kannalta merkittäviin tekijöihin.

Pitäjänskokouksiin (*sockenstämma*) kokoonnuttiin suunnilleen kuukausittain – aikavälit tosin vaihtelivat - sunnuntain kirkonmenojen jälkeen. Pitoaika ja -paikka tuli kuuluttaa saarnastuolista kaksi viikkoa etukäteen. Puheenjohtajana oli kirkkoherra ja läsnä vaihteleva määrä pitäjäläisiä ja heitä edustavia luottamusmiehiä. Paitsi rahvasta, mukana saattoi olla pari kolme säätyläistäkin, ainakin vielä 1700-luvulla. Tuolloin pöytäkirjojen allekirjoittajina esiintyi esimerkiksi Tawaststierna, Tigerstedt, Aminoff ja Ziden. Kokouksissa puhuttiin ilmeisesti suomea, sillä se oli useimpien osallistuvien äidinkieli. Papiston täytyi tiettenkin osata hyvin suomea, koska tarvitsi sitä jatkuvasti työssään. Pöytäkirjat tosin laadittiin ruotsiksi, mutta luettiin suomeksi viimeistään seuraavassa kokouksessa, jolloin myös talonpojat voivat ne puumerkeillään

vahvistaa. Pitäjänskokouksissa käsiteltyjen asioiden aihepiiri oli laaja ja enimmäkseen kirkon, seurakunnan ja sen jäsenten käytännön elämään liittyviä.

Forselius otti ratkaisevan askeleen Ollikkalan tulevaisuuden kannalta

23.8.1774 kirjattiin pöytäkirjaan puustellin perustaminen kappalainen Johan (Johannes) Forseliukselle erottamalla määräalat eräistä Kivistön, Ollikkalan ja Koppolan tiloista. Forselius (1728-1796) syntyi Heinolassa, missä hänen Anders-isänsä oli kappalaisena 1727-1731. Myös isoisä oli pappi, Tuomas Mikaelinpoika Forselius. Talonpoikaiset juuret olivat vankasti Varsinais-Suomen mullassa. Latinalaistettu pappissukunimi viittaa kosken (*fors*) äärellä olleeseen taloon tai kylään. Vielä nykyäänkin on olemassa Koski Tl (Turun lääni) -niminen kunta.

Johan Forselius sai v. 1766 nimityksen Iisalmen toiseksi kappalaiseksi. Iisalmen seurakunnan anomuksesta kuninkaallinen kamarikollegio päätti seuraavana vuonna, että Väärnistä tulisi kappalaisen puustelli. Muutto sinne ei tapahtunut aivan heti, sillä rippikirjamerkitöjen mukaan Forseliuksen asuinpaikkana oli v. 1773 saakka Iisalmen pappila (*Idensalmi*

pastorat). Varmaankin Forselius asui siellä suunnilleen koko Väärnin rakennusajan, lähellä isäänsä, joka oli tuolloin emäseurakunnan kirkkoherrana[1]. Iisalmessa perheeseen syntyi seitsemän lasta ja vasta nuorin Lovisa Ulrica syntyi Väärnissä v. 1773.

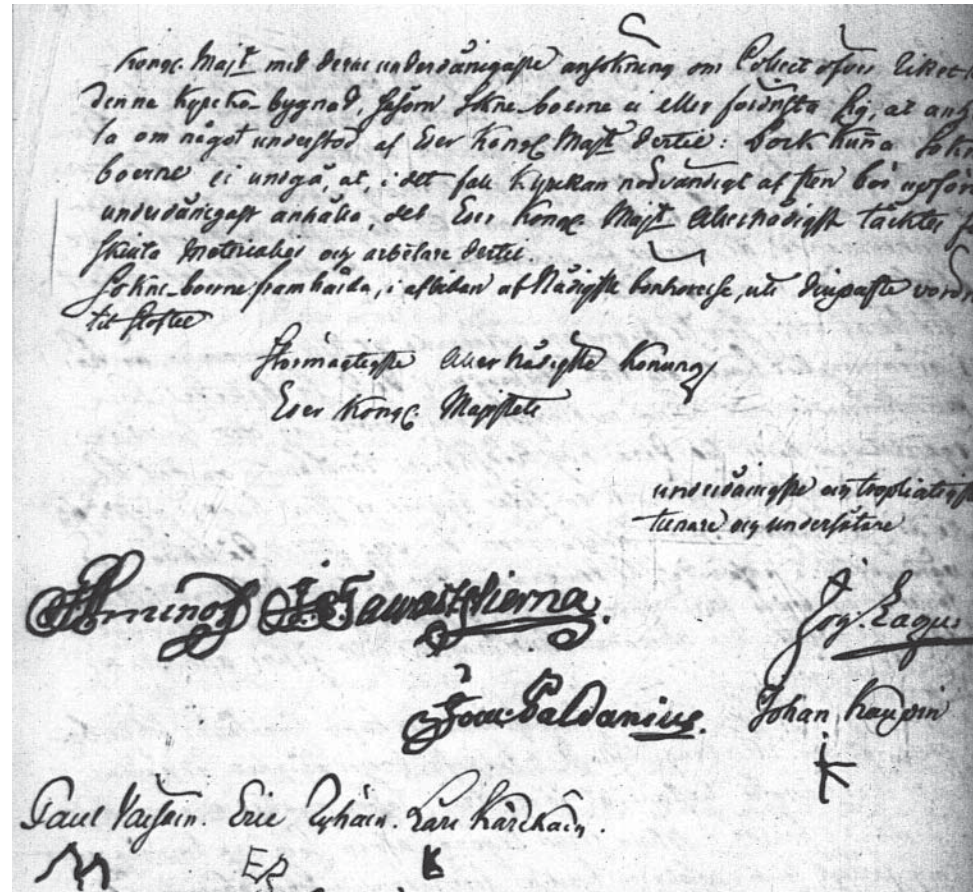
Forselius oli 18.4.1754 Mikkeliissä vihitty avioliittoon Ulrica Sabina Weberin kanssa, jonka kotipaikka oli Anttolanhovi. Ulrican isä oli kapteeni Conrad Weber ja äiti Charlotta Brase. Conrad Weberin isoisä oli 1600-luvulla muuttanut Saksasta Ruotsiin.

Forselius huolehti itse uuden pappilan pysyttämisestä, johon asuinrakennuksen lisäksi kuuluivat pirtti, vilja- ja jauhoaitta, talli, navetta, rehulato ja sauna. Ainoastaan riihi oli valmiina paikalla aiemmin asuneilta jääneenä. Kyläläiset olivat velvolliset hankkimaan tarvittavan puutavaran ja tekemään rakennusaikana taksvärkkiä manttaaliin perustuvan jaon mukaan. Hirsinen asuintalo ja muut rakennukset eivät erottuneet kylän talonpoikaisesta tyylistä.

Forselius oli Iisalmen seurakunnan kappalainen vuodesta 1766 kuolemaansa saakka 8.6.1796. Samana kesänä tapahtui ns. Telppäsnäytyn ihme, mistä alkoi herännäisyyden leviäminen varsinkin Savoon ja Pohjanmaalle. Hän

oli varmaan laajalti tunnettu toimialueensa väestön keskuudessa. Kappalainen viljeli hallinnassaan olevaa tilaa ja sai siitä pääasiallisen toimeentulonsa samojen sääölojen armoilla kuin kuka tahansa seudun talonpoika. Niinpä yhteisten puheenaiheiden löytäminen lienee ollut helppoa ja hengellisenkin puolen esillä pitäminen sangen luontevaa.

Johan Forselius joutui olemaan paljon mukana jumalanpalveluksissa ja muissa toimituksissa Iisalmen kirkossa. Siksipä hän usein osallistui pitäjänkokouksiin ja oli niissä myös puheenjohtajana ja kirjurina kirkkoherran estyneenä ollessa. Pöytäkirjojen mukaan asioista päätettiin yleensä ilman äänestystä. Merkittiin vain yksinkertaisesti, että ”pätettiin” tai ”keskustelun jälkeen päätettiin yksimielisesti”[2]. Kirkkoherralla oli suurin valta ja vastuu puheenjohtajan ominaisuudessa esitellä tärkeiksi katsomiaan asioita kokoukselle yhdessä päätettäväksi.

Iisalmelaisten
12.10.1777 kunin-
kaalle lähettämän
kirjeen loppuosa
allekirjoituksineen.

Seurakunta voi olla suoraan yhteydessä kuninkaaseen

Vuonna 1776 kuningas oli määrännyt, että Iisalmen vanhan huonokuntoisen puukirkon tilalle oli rakennettava uusi kivistä. Kirkkoherra Johannes Lagus laati pitäjäläisten puolesta anomuksen, että Iisalmen uusikin kirkko saataisiin rakentaa puusta, vedoten mm pitäjä-

läisten varattomuuteen. Kirkkoherran lisäksi kirjelmän allekirjoittajina olivat Aminoff, Tawaststierna, J. Paldanius, Juho Kauppinen, Paavo Väisänen, Eero Ryhänen ja Lauri Kärkäinen. Kuningas Kustaa Aadolfin suostumuskirje oli päivätty 17.11.1777 Tukholmassa, allekirjoituksena oli yksinkertaisesti Gustaf. Molemmat kirjeet kopioitiin pöytäkirjaan.

Seurakunnalla oli ylenmäärin vastuuta

1.3.1778 kirjattiin pitäjän uudistettu jako kuuteen kuudennusmiespiiriin[3] (*sexmans-län*). Piiriin no 3 tulivat kuulumaan: Ulmala, Kääriänsaari, Heiskala, Nerkoo, **Ollikkala**, Pajujärvi, Karvasalmi, Kivistö, Tölvä, Naarvanlahti, Mikkajärvi, Alapitkä, Koppola, Lukkarila ja Sutela. Kolmannen piirin kuudennusmieheksi (*sexman*) nimitettiin Paavo Väisänen Koppolasta.

Katovuosien varalta tarvittiin pitäjänmakaasiini siemenviljan varmistamiseksi ja jyvälaihojen hallinnointi oli seurakunnan tehtävänä. Makasiinin hoitaja nimitettiin ja toimintaa valvottiin pitäjänkokouksissa. Perunan ja muiden uusien hyötykasvien viljelyä pyrittiin myös edistämään. Siemenperunan välitystä sekä pellavan ja hampun viljelyä kannustettiin mm palkintojen muodossa.

Pitäjänkokouksissa nimitettiin seurakunnan etuja valvomaan luottamusmiehiä (*nämndeman*) erinäisiin virallisiin toimituksiin (esim pappiloiden tai kirkon tarkastuksiin, rakennushankkeisiin jne). Tammikuussa 1791 tehtävään nimitettyinä muiden joukossa mainitaan Hynynen ja myöhemmin Antti Sonninen, molemmat Ollikkalasta.

Kesällä 1794 oli paha tulva, josta vesistön varsilla olleet 50 kylää kärsivät, myös Ollikkala. Sen seurauksena Viannan väylän ruoppaus tuli ajankohtaiseksi. Vesistöön liittyviä järjestyjä käsiteltiin useammassa pitäjänkokouksissa.

Tiestön kehittäminen otettiin monesti esille. Nimismies oli varsinaisesti vastuussa teistä, mutta pitäjänkokouksissa saatettiin asia talonpoikien tietoisuuteen ja velvoitteeksi. Esimerkiksi Kajaaniin ja Nurmekseen oli saatava maantiet. Myös siltojen rakentaminen ja losin/lautan (*färja*) tarve oli asialistalla.

Sosiaali- ja terveydenhuolto. Köyhistä pyrittiin pitämään huolta. Ruotuvaivaisia (*rotefattiga*) kierrätettiin kuhunkin ruotuun kuuluvissa taloissa (*fattig rotering*). Päätökset ruoduista ja kunkin piiriin otettavista köyhistä tehtiin pitäjänkokouksissa. Tällä pyrittiin ehkäisemään kerjäämistä (tiggeriets hämmande).

Sairaalan (*lazarett*) samoin kuin mielisairaalan (*dårhus*) tarpeellisuus oli kokouksissa esillä. Samoin se, ketkä piti toimitettaman hoitoon. Pohdittiin myös kätilön (lapsenpäästäjän) saamista pitäjään ja sellainen palkattiinkin.

Muita pitäjänkokouksissa päätettäviä asioita olivat mm: seurakunnan tilit, ehtoollisviini-

asiat, kirkkojen ja kappeleiden sekä muiden tarpeellisten rakennusten/rakennelmien pysytytys ja ylläpito, pitäjäntupa, kirkkoväärtin ja lukkarin nimitykset, kolektivarojen käyttö, sudenkaatopalkkiot, viinanpolttovälineet (*brännvinsredskap*) ym.

Vuosien 1808-1809 pöytäkirjoissa sodalle omistettiin tuskin lainkaan huomiota, vaikka todettiin aineellisia vaurioita seurakunnalle tulleen. Siirryttiin Ruotsin vallan alta Venäjän suuriruhtinaskunnaksi ja pöytäkirjoissa *Hans Kungliga Majestät* vaihdettiin ilmaisuun *Hans Kejserliga Majestät*.

Pöytäkirjojen alussa viitattiin usein kuninkaallisiin ja keisarillisiin määräyksiin. Samoin kuvernööriltä Kuopiosta tuli viestejä koskien esim liikenneyhteyksiä, terveydenhuoltoa (kulkutauteja) ja asevoimien tarpeita.

Rukoushuone. Ollikkalaiset halusivat oman rukoushuoneen ja anoivat rakennuslupaa suoraan Porvoon tuomiokapitulilta. Iisalmen pitäjänkokouksissa asia oli esillä vain kerran. Pitäjäläisiltä nimittäin kysyttiin 17.3.1827, että halusivatko he valittaa tuomiokapitulin (*Consistorium*) päätöksestä hylätä anomus Ollikkalan omasta kappelista. Kukaan läsnäolijoista ei ollut siihen taipuvainen (*ingen för denna sak böjd*), joten asia jäi lepäämään (*beroende*). Tämä olikin sillä kertaa ainoa kokousasia.

Puheenjohtajana oli vt. kappalainen Gustaf Borg ja allekirjoittajina Aatami Eskelinen, Ryhälänmäki; Vilppu Korhonen, Varpaisjärvi (Varpanen); Pekka Kääriäinen, Nerkoo; Pekka Sonninen, Ulmala ja Reittu (Fredrik) Pulkka, Haajaistaival.

Pitäjänskokousten pöytäkirjoissa rukoushuoneen nimen muoto vaihteli. Esimerkiksi 10.3.1844 tekstissä esiintyy Ollikkalan rukoushuone seurakunta (*Ollikkala Bönehus församling*). Kirkkoherra Robert Frosterus piti pöytäkirjaa ja paikalla olivat Paavo Väisänen, Niilo Kärkkäinen ja Juho Roth. Pöytäkirjan mukaan Ollikkalasta ei ollut ketään paikalla.

Pöytäkirjaan 25.5.1844 kirjattiin nimeksi Lapinlahden rukoushuone, jolle kokouksessa päätettiin lahjoittaa emäkirkon vanha alttaritaulu (*Gammal, i kyrkan förvarade altartavlans skänktes till Lapinlaks Bönehus.*) Läsnä olivat Robert Frosterus pj, Paavo (Påhl) Väisänen, Eleasar Makkonen, Samuli Rönkä/Samuel Röngä (joka piti kirjaa) ja Pekka Pöksyläinen (Pehr Pöxyläinen)[4].

Lopuksi

Iisalmen emäkirkon pitäjänkokouksissa käsiteltiin harvoin asioita, jotka koskivat Ollikkalan asemaa ja kehitystä, etenkin hallinnollisessa mielessä. Se ei sen kummemmin erottunut muista Iisalmen pitäjän kylistä.

Miksi sitten Ollikkalasta tuli ajan myötä Lapinlahden pitäjän keskus? Varmaankin yksi ratkaiseva askel oli Väärnin kappalaispappilan perustaminen. Se oli ensimmäinen pysyvä yksikkö, jonka haltija edusti paikkakunnalla eikä kirkkolaitosta että valtiovaltaa. Tästä alkoi kehityskulku, jonka nyt aikojen päästä voimme melko selvästi nähdä. Forselius halusi asettua asumaan nimenomaan Ollikkalaan ja Väärniin. Ehkä paikka oli jo muutenkin todettu pappilalle sopivaksi, koskapa Pielavedelläkin oltiin kiinnostuneita tänne sijoittamaan heidän silloinen kappalaisensa.

Saatuaan papin kylälle, ollikkalaiset alkoivat kohta tavoitella myös omaa rukoushuonetta ja kappelikuntaa. Yhtenä painavana perusteluna hakemuksille (joista vasta kahdeksas tuotti

halutun tuloksen) oli se, että paikkakunnalla asui jo kappalainen pappilassaan. Hänen haluttiin antavan enemmän aikaansa seutukunnalle saarnojen ja sielunhoidon muodossa. Siihen tarvittiin sopivat puitteet eli rukoushuone. Näin yksi askel johti aikaa myöten aina seuraavaan.

Tatu Ollikainen 25.6.2021

Lähdekirjallisuutta

Kettunen Minna. Katson sinun kättesi töitä. Lapinlahden seurakunta 150 vuotta. Gummerus Kirjapaino Oy 2008 Jyväskylä.

Kettunen Minna, Ollikainen Tatu, Puurunen Hanni. Puustelli ja pytinki. Väärnin pappilan asukas- ja rakennushistoriaa. Painotalo Seiska Oy 2019 Iisalmi.

Knapas Marja Terttu (toim.). Ylä-Savon kirkot. Suomen kirkot 19. Tammisaari 1993

Kortelainen Tuomas. Iisalmen seurakunnan historia 1627-1977. Kiuruveden Kirjapaino Oy 1977 Kiuruvesi.

Rissanen Santeri. Iisalmen entisen pitäjän historia. Pohjois-Savon Kirjapaino Osakeyhtiö 1927 Kuopio.

Räisänen Tauno. Lapinlahden seurakunta 100-vuotias. Oy Kuopion Kansallinen Kirjapaino 1958 Kuopio.

Viitteet

[1] Anders Forselius (s.1701 Pöytyä, k.17.7.1769 Iisalmi) oli Iisalmen seurakunnan kirkkoherrana vuosina 1759-1769.

[2] Pöytäkirjoista ei käy selville pitäjänkokouksiin osallistuneiden lukumäärää. Poikkeuksena oli Väärnin pappilan tulipalon jälkeen 29.8.1841 pidetty kokous, jossa piti päättää, miten vahinko korjataan. Asiasta äänestettiin ja annetuista äänistä voidaan päätellä, että paikalla oli alun toista sataa pitäjäläistä.

[3] Kuudennusmies huolehti piirissään esille tulleissa tarpeista ja voi olla piirinsä edustajana esim. pitäjänkokouksissa. Tuohon aikaan Iisalmen pitäjässä oli kyliä kaikkiaan 67. Joka kylässä oli myös ns. kylänkaitsija/oltermanni (upplysningsman/ålderman).

[4] Alttaritaulun aiheena oli ristiinnaulitseminen ja sen oli tehnyt Mikael Toppelius vuonna 1775. Se löytyi yhteen myttyyn säkkiin tungettuna ja oli ”niin turmeltunut, että maalauksesta tuskin muuta voi erottaa kuin Jumalan kuvan ja katkonaisia sanoja Hodie in Gloriam ym.” Lapinlahden uuteen kirkkoon alttaritaulua ei enää otettu. Maalaus talletettiin vuonna 1908 Kansallismuseon kokoelmiin.